

จุดเปลี่ยน

ระบบการวิจัยไทย:

วัฒนธรรม

หรือ

ทลายณะ

วิจารณ์ พานิช

เอกสารประกอบการนำเสนอ

ในการประชุมรับฟังความคิดเห็น เรื่อง “จุดเปลี่ยนระบบการวิจัยไทย”

วันที่ 26 กันยายน 2546

ณ ห้องบางกอกคอนเวนชัน เซ็นเตอร์ ชั้น 5 ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว กรุงเทพฯ

จุดเปลี่ยน ระบบการวิจัยไทย : วัฒนธรรมหรือทายนะ

จัดทำโดย : โครงการระบบวิจัยของประเทศ

พิมพ์ครั้งที่ 1	กันยายน 2546
จำนวนพิมพ์	1,500 เล่ม
ออกแบบโดย	สื่อเรียนรู้ โทร. 01 348 4486
พิมพ์ที่	วิชาการพิมพ์

ส ค ส
K M I

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)

<http://kmi.trf.or.th>; www.kmi.or.th

vicham@trf.or.th

จุดเปลี่ยน ระบบการวิจัยไทย : วัฒนธรรมหรือหายนะ

ประเทศไทย มีความจำเป็นต้องมีระบบวิจัยที่ทรงคุณภาพ และประสิทธิภาพ ด้วยเหตุผลหลัก 3 ประการ

- (1) ประเทศไทยดำรงอยู่ในยุคแห่งความรู้
- (2) นโยบายของประเทศในการเป็นสังคมทวิภาพ (dual track) คือ พัฒนาสังคมอยู่ทั้งบนฐานของเศรษฐกิจและสังคมแบบแข่งขัน และเศรษฐกิจสังคมแบบพอเพียง ซึ่งหมายถึงการยอมรับความซับซ้อนและแตกต่างหลากหลายในสังคม ในสภาพเช่นนี้ การทำความเข้าใจสังคมไทยและสภาพของโลกที่แวดล้อมสังคมไทยโดยการวิจัยเป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อการสร้างสมดุลในสังคม
- (3) เศรษฐกิจไทยที่อยู่ในสภาพวิกฤตมาเป็นเวลา 6 ปี กำลังเข้าสู่สภาพฟื้นตัวและเข้าสู่ยุคเปลี่ยนผ่านในหลายๆ ด้าน ซึ่งต้องการการวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งต่อเนื่อง

ในช่วงเวลาเกือบ 50 ปี ที่ประเทศไทยสนใจเรื่องการวิจัย ระบบการวิจัยของประเทศอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมาโดยตลอด ถึงคราวแล้วที่จะต้องมีการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ

สรุปข้อเสนอของโครงการพัฒนาระบบวิจัยของประเทศ

โครงการฯ ได้เสนอประเด็นหลัก 4 ประเด็นคือ

1. หลักการและเป้าหมายของระบบวิจัยที่พึงประสงค์

จะต้องเป็นระบบที่ตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญคือ

- มีทิศทาง
- เปิดโอกาสให้มีความหลากหลายและความคิดริเริ่มในการทำงาน
- สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
- มีการสร้างฐานทางปัญญาเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาประเทศบนฐานความรู้ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จะต้องตอบสนองการพัฒนาประเทศได้อย่างสมดุลทั้ง 4 ด้าน คือ

- (1) การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งภาคเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแข่งขันนานาชาติ
- (2) การพัฒนาด้านสังคม
- (3) การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการตั้งคำถามและหาคำตอบ
- (4) การสร้างศักยภาพด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม อันเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศในระยะยาว

2. องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของโครงสร้าง

ระบบวิจัยที่ดี ประกอบด้วยกลไก 6 กลุ่มได้แก่

- (1) กลไกนโยบายวิจัยของประเทศ
- (2) กลไกนโยบายวิจัยรายสาขา
- (3) หน่วยบริหารจัดการทุนวิจัยที่มีศักยภาพในการจัดการเชิงรุก

- (4) กระทรวงต่างๆ ที่ต้องมีกรวางแผนงานวิจัย และนำผลการวิจัยไปพัฒนางานในความรับผิดชอบ
- (5) หน่วยงานวิจัย รวมทั้งมหาวิทยาลัย ซึ่งมีบทบาทหลักในการทำงานวิจัย และสร้างนักวิจัย
- (6) กลไกการประเมินผลระบบวิจัย

3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่ระบบวิจัยที่พึงประสงค์^๖ ได้แก่

- (1) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและการทำงานของหน่วยงานที่ดูแลนโยบายการวิจัยระดับประเทศ
- (2) การปรับระบบงบประมาณเพื่อการวิจัย
- (3) การปรับโครงสร้างและความสามารถในการบริหารจัดการของหน่วยงานวิจัย รวมทั้งมหาวิทยาลัย
- (4) การสร้างกลไกประเมินระบบวิจัย

4. การจัดการงานวิจัย

เน้นการเป็น distributive brains และ contractual relationship การพัฒนาทักษะในการจัดการและการปรับเปลี่ยนระบบกำลังคน

ทางแห่งวัฒนธรรมหรือหายนะ

วัฒนธรรมหรือหายนะของระบบวิจัยและวงการวิจัย ขึ้นอยู่กับว่าเป็นการเปลี่ยนเพื่อประโยชน์โดยแท้จริงของประเทศหรือเป็นการเปลี่ยนหลอกๆ เพื่อประโยชน์ของคนเพียงบางกลุ่มหรือบางหน่วยงาน โดยอ้างผลประโยชน์ของประเทศมาบังหน้า

เปลี่ยนอะไรบ้าง

จุดเปลี่ยนหลักๆ ของระบบวิจัยมี 5 จุด คือ

1. โครงสร้างและภารกิจของทั้งระบบ
2. การจัดการ ทั้งที่เป็นการจัดการระบบทั้งระบบ และการจัดการส่วนของระบบทั้ง 6 ส่วน ดังกล่าวข้างต้น
3. ระบบบุคลากร ทั้งที่เป็นนักจัดการนโยบายวิจัย นักจัดการงานวิจัยและนักวิจัย
4. ระบบความสัมพันธ์ ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ภายในระบบวิจัยทั้ง 6 ส่วน และความสัมพันธ์ระหว่างระบบวิจัยกับระบบอื่นๆ ของสังคม
5. ระบบการเมือง ทั้งที่เป็นการเมืองภายในประชาคมวิจัย และระหว่างประชาคมวิจัยกับการเมืองระดับประเทศ

โครงสร้างของระบบวิจัย

ระบบวิจัยจะต้องปรับเปลี่ยนเชิงหลักการของโครงสร้าง ใน 3 ประเด็นใหญ่ๆ

1. เปลี่ยนจาก “แห่งละลาย” แห่งอำนาจ แห่งใครแห่งมัน สลายใครสลายมัน เป็นระบบที่ซับซ้อนและปรับตัว (complex-adaptive system) ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน เกิดการเสริมพลังซึ่งกันและกัน (synergy) และเกิดการป้อนกลับเชิงระบบซึ่งกันและกัน (system feedback)
2. มีศักยภาพในการปรับตัว และเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว ซึ่งหมายความว่าระบบการตรวจสอบ ประเมิน และป้อนกลับ (feedback) ต้องทรงพลัง

3. เป็นโครงสร้างเปิดในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านข้อมูลข่าวสารและด้านคน (บุคลากร) ในระบบ โครงสร้างดังกล่าวตรงกันข้ามกับระบบราชการซึ่งเป็นโครงสร้างปิด พนักงานใต้เท้าขึ้นภายในองค์กรตามอาวุโสและตามสี ไม่ใช่ตามความสามารถในการทำงานวิจัยหรือจัดการงานวิจัย แต่ในโครงสร้างเปิดพนักงานจะได้รับการสรรหาเข้าสู่ตำแหน่งตามประสบการณ์และความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่นั้นๆ อย่างแท้จริง

ประเด็นสำคัญในเรื่อง โครงสร้างและภารกิจ

1. **ขนาดของระบบวิจัย** จะต้องเหมาะสมต่อสถานภาพด้านสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ ขนาดของระบบวิจัยดูได้จาก ผลลัพธ์ของการวิจัย (ผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจ, จำนวนผลงานวิจัยตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติ, จำนวนสิทธิบัตร, เป็นต้น), ขนาดของการลงทุน, และจำนวนนักวิจัย
2. **สัดส่วนของระบบวิจัย** ซึ่งอาจดูได้หลายแบบ เช่น สัดส่วนระหว่างการลงทุนวิจัยภาครัฐกับการลงทุนวิจัยภาคเอกชน (ทิศทางที่พึงประสงค์คือ สัดส่วนการลงทุนของภาคเอกชนเพิ่มขึ้น), สัดส่วนระหว่างงานวิจัยเชิงทฤษฎีหรือการวิจัยพื้นฐาน กับการวิจัยเพื่อใช้งานหรือที่เรียกว่าการวิจัยและพัฒนา (ควรอยู่ระหว่าง 10-20 : 90-80)
3. **เน้นงานหลัก** เพื่อให้เป็นไปตามทิศทางและลำดับความสำคัญที่กำหนด โดยกลไกระดับนโยบายวิจัยของประเทศ และของรายสาขา

4. มีการทำงานก่อนความคุ้มค่าในการลงทุนวิจัยของประเทศ โดยดูจาก ประสิทธิภาพและคุณภาพของงานวิจัย และประสิทธิภาพในการใช้เงินและ ทรัพยากรด้านกรวิจัยอื่นๆ
5. มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ทั้งระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายในระบบวิจัยและ เชื่อมโยงกับภาคอื่นๆ ได้แก่ ภาคนโยบาย ภาคการผลิต และภาคการ ศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบัณฑิตศึกษา

หน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบประเด็นเรื่องโครงสร้างและภารกิจของระบบ วิจัยคือ หน่วยงานนโยบายวิจัยของประเทศ การที่โครงสร้างและภารกิจของ ระบบวิจัยของไทยอ่อนแอเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความล้มเหลวของกลไก นโยบายวิจัยของประเทศที่มีอยู่ในปัจจุบัน ถ้าปล่อยไว้อย่างเดิม ย่อมเป็น หายนะ

การจัดการ

กลไกจัดการนโยบายวิจัยระดับประเทศ มีจุดเปลี่ยนสำคัญ 3 ประการ

1. แยกหน้าที่อื่น (โดยเฉพาะหน้าที่จัดการทุนวิจัย) ออกไป เพื่อไม่ให้เกิด conflict of interest
2. จัดการนโยบายแบบเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของระบบวิจัย รวมทั้งผู้ใช้ผลงานวิจัย จัดการนโยบายโดยเน้นกระบวนการพัฒนา นโยบาย ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำเป็นฤดูกาล
3. มีระบบข้อมูลที่ดีและเปิดเผยต่อสาธารณะ รวมทั้งอยู่ภายใต้กลไกตรวจสอบประเมินผลระบบวิจัย

กลไกการจัดการทรัพยากรด้านการวิจัย มีหลักการสำคัญ 4 ประการ

1. มีความหลากหลาย ทั้งในด้านหน่วยงานและรูปแบบของการดำเนินการ
2. มีความเป็นอิสระในการดำเนินการ ภายใต้ทิศทางและกรอบนโยบายการวิจัยที่กำหนดโดยกลไกนโยบายวิจัยของประเทศและกลไกนโยบายวิจัยรายสาขา
3. ถูกตรวจสอบอย่างเข้มข้นในด้านผลสัมฤทธิ์ และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร
4. แยกออกจากหน่วยนโยบาย เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาผลประโยชน์ซ้อนทับกัน (conflict of interest)

มีพฤติกรรมที่สื่อให้เห็นว่า ผู้มีอำนาจทางการเมืองบางคนไม่เห็นคุณค่าของการจัดการงานวิจัย และไม่เข้าใจว่าหน่วยงานใดล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรด้านการวิจัย พฤติกรรมนี้เป็นทางแห่งหายนะ

หัวใจของการจัดการงานวิจัย มี 2 ประการ

1. การจัดการงานวิจัย ไม่ว่าจะในระดับนโยบาย ระดับการจัดการทรัพยากร และระดับการจัดการสถาบันหรือโครงการวิจัย ต้องการ 3 สิ่ง คือ
 - (1) ความรู้ความเข้าใจหลักการของงานวิจัย
 - (2) ความสามารถเชิงยุทธศาสตร์ที่จะทำให้งานสำเร็จมีคุณภาพสูงและใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุสมผล และ
 - (3) มีทักษะด้านการจัดการงานวิจัย ทักษะดังกล่าวเกิดจากการคลุกงานและฝึกฝน ในลักษณะ “มือเปื้อน”
2. การมีเงื่อนไขบังคับให้ต้องจัดการให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริง

หายนะจะเกิด หากหน่วยงานที่เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนแล้วว่าล้มเหลวในการทำงาน ได้รับการเพิ่มอำนาจ และยังคงทำงานจัดการงานวิจัยในรูปแบบเดิมๆ

ระบบบุคลากรวิจัย

ระบบบุคลากรวิจัยมีความหมายรวมถึง นักจัดการนโยบายวิจัย นักจัดการหน่วยงานสนับสนุน (หรือแหล่งทุน) การวิจัย นักจัดการสถาบัน, หน่วย, หรือโครงการวิจัย และนักวิจัย

ระบบบุคลากรควรมีลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ

1. ป้องกัน inbreeding โดยกำหนดให้มีการสรรหาและแต่งตั้งข้ามกลุ่มตามขีดความสามารถ และประสบการณ์
2. ไม่ใช่ระบบราชการ แต่ใช้ระบบว่าจ้างตามสัญญาจ้าง
3. ผู้ที่จะเข้าสู่ตำแหน่งนักจัดการระดับสูง ต้องเคยมีประสบการณ์และความสำเร็จสูงส่งในงานวิจัย
4. ผู้มีความสามารถสูงเป็นพิเศษ สามารถเติบโตได้เร็ว

ระบบความสัมพันธ์

ดังได้กล่าวแล้วว่า ระบบวิจัยจะต้องเป็นระบบที่ซับซ้อนและปรับตัว (complex adaptive system) ดังนั้นความสำเร็จของระบบวิจัยจะขึ้นอยู่กับ**ระบบความสัมพันธ์** ยิ่งกว่าขึ้นกับความสามารถของแต่ละส่วนงาน ระบบความสัมพันธ์ของระบบวิจัยมี 2 ส่วนคือ

1. **ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ภายในระบบวิจัย** อันได้แก่ ความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างกลไกนโยบายระดับชาติ, กลไกนโยบายระดับสาขา, หน่วยงานสนับสนุนหรือจัดการทุนวิจัย, หน่วยหรือสถาบันวิจัย (ทั้งในภาครัฐ เอกชน และมหาวิทยาลัย) และหน่วยงานด้านบัณฑิตศึกษา

2. ความสัมพันธ์ระหว่างระบบวิจัยกับระบบอื่นๆ ในสังคม อันได้แก่ ระบบการผลิต ระบบนโยบาย ระบบการศึกษา ระบบสื่อสารมวลชน ระบบประชาสังคม เป็นต้น

ระบบการเมืองในประชาคมวิจัย

ระบบการเมืองในประชาคมวิจัย อาจเป็นหัวใจของวิวัฒนาการหรือหายนะของวงการวิจัย เพราะอาจเป็นตัวกำหนดจุดเปลี่ยนหลัก 4 ประการแรกที่กล่าวมาแล้วว่าจะจะเป็นไปตาม “มนตร์ขาว” คือ ตามเกณฑ์ผลงาน หรือจะเป็นไปตาม “มนตร์ดำ” คือ ระบบพรรคพวก ซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของคนส่วนน้อย

ระบบการเมืองในประชาคมวิจัย มีประเด็นสำคัญ 3 ประการ

1. ลิทธิ เสียง และอำนาจ เป็นไปตามประวัติผลงาน (วิจัย), คุณธรรม และตามความสามารถในการเสนอโครงการที่มีคุณภาพสูง และสอดคล้องกับลำดับความสำคัญของประเทศ
2. ไม่ยอมรับการวิ่งเต้นผ่านผู้มีอำนาจ
3. ตัดสินใจโดยข้อมูลและเหตุผล ไม่ใช่โดยลงคะแนนเสียงส่วนใหญ่หรือโดยการตัดสินใจของผู้มีตำแหน่งสูง

สรุป

วัฒนธรรมหรือหายนะของการปรับเปลี่ยนระบบวิจัย ขึ้นกับประเด็นสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ระบบวิจัยจะวัฒนธรรม ถ้าเป็นระบบที่หลากหลายและมีการเสริมพลังซึ่งกันและกัน จะหายนะหากเป็นระบบสั่งการแนวตั้งและแยกเป็นส่วน ๆ
2. ระบบวิจัยจะวัฒนธรรม หากการดำเนินการอยู่ในลักษณะ “ของจริง” จะหายนะหากดำเนินการแบบ “ของปลอม”

ของปลอมในวงการวิจัยไทยเคยมีอยู่มากมาย เช่น

- อ้างความร่วมมือวิจัยกับต่างประเทศเพียงเพื่อให้เจ้านายได้ไปเที่ยวต่างประเทศ
 - จัดสรรทุนวิจัยเพื่อเฉลิมฉลองวันสำคัญต่างๆ โดยที่ไม่ได้เกิดผลงานวิจัยอย่างแท้จริง
 - นักจัดการนโยบายวิจัยปลอม ไม่มีความรู้และทักษะตามตำแหน่งหน้าที่ของตน
 - ให้รางวัลผลงานวิจัยที่คุณภาพไม่ถึงขั้น
3. ระบบวิจัยจะวัฒนธรรมหากเน้นคุณภาพและความเป็นเลิศ จะหายนะหากยอมรับคุณภาพระดับปานกลาง (mediocrity) และยกย่องว่าคุณภาพสูง
- ผลงานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่มีคุณภาพเพียงระดับปานกลาง มีเพียงส่วนน้อยที่คุณภาพสูง การจัดการภายในสถาบันและมหาวิทยาลัยต่างๆ ยังคงยอมรับให้มีการผลิตผลงานวิจัยระดับคุณภาพปานกลางออกมาเป็นจำนวนมาก

4. ระบบวิจัยจะพัฒนาหากทำงานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย รวมพลังและเสริมแรงซึ่งกันและกัน จะหยายนะหากทำงานแบบแยกตัว (isolationism) เป็นโครงการเดี่ยวๆ เล็กๆ เพียงแต่ให้มีผลงานเพื่อเลื่อนตำแหน่ง หรือแยกกันทำงานในลักษณะต่างหน่วยต่างทำ หน่วยนโยบายก็ไปทาง หน่วยจัดการทุนสนับสนุนก็ไปอีกทาง
5. ระบบวิจัยจะพัฒนา หากมีกลไกประเมินผลอย่างเข้มข้นและเป็นอิสระ แล้วเผยแพร่ผลการประเมินต่อสาธารณะ จะหยายนะหากไม่มีกลไกประเมินระบบและผลงานของส่วนต่างๆ ในระบบวิจัย หรือมีกลไกแต่ทำงานแบบหลอกลอกๆ

เผยแพร่โดย

มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ

1168 ซอยพหลโยธิน 22 ถนนพหลโยธิน

แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 02 511 5855

โทรสาร 02 939 2122 E-mail : thainhf@thainhf.org

Website : www.thainhf.org